

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

„KI NEM KEZDŐDIK, NEM VÉGZŐDIK SOHA”

**Az örökkévalóság barokk kifejezési formái a 17. századi magyar nyelvű
meditációs irodalomban**

Bécsiné Meszesán Mária

Témavezető: Dr. Imre Mihály

DEBRECENI EGYETEM

Irodalomtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2010.

1. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A dolgozat az örökkévalóság témáját feldolgozó 17. századi elmélkedések magyar nyelvű kiadványainak szövegét vizsgálja azzal a céllal, hogy felkutassa a beláthatatlannal való beszéd lehetőségének határait. Malomfalvai Gergely (ferences szerzetes), Szentgyörgyi Gergely (Esterházy Miklós udvari titkára, a jezsuita Drexel fordítója), Madarász Márton és Mihálykó János (evangélikus lelkészek) írásain keresztül mutatja be azokat a korlátokat, amelyek nehezítik az aeternitas ábrázolását, valamint azt az írói, műfaji és retorikai apparátust, amelynek segítségével ez a reménytelen vállalkozás mégis egyfajta siker ígéretét hordozhatja. A dolgozat igyekszik szervesen kapcsolódni ahhoz az aktív kutatómunkához, amit a Debreceni Egyetem Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhelye végez, egyben kitekinteni a téma német nyelvterületen rendelkezésre álló vizsgálódásainak összefüggéseire, feldolgozva a vonatkozó szakirodalom szeleteit. Olyan szövegeket vesz górcső alá, amelyek vagy témájukban, vagy műfajukat tekintve, esetleg valamely szerző kapcsán már érintőlegesen szerepeltek a közelmúltban megjelent publikációk lapjain (például Tasi Réka, Fazakas Gergely Tamás, Luffy Katalin munkáiban), átfogó vizsgálatuk azonban még nem történt meg. Az értekezés egyik célja, hogy megmutasson olyan feledésbe merült szövegeket, amelyek rendkívüli közlésvágyból fakadnak és rendkívüli közlőerővel bírnak, továbbá, hogy felmutassa ennek a hatóerőnek a működésmechanizmusát, valamint a szövegépítő taktika, a topológia és tropológia egyezéseit és eltéréseit a különböző szerzők és felekezetek sorainak olvasása közben. A dolgozat a barokk időszakában keletkezett szövegek vizsgálatával azt is vállalja, hogy a kor reprezentatív jegyeire rámutasson e kegyességi írások metaforikájában és formai kitevőiben egyaránt. Azt a törekvést próbálja megragadni, ami a barokk túlvilághoz való vonzalmát az ábrázolásban evilági tapasztalatok sorolásának leggyakrabban szövbőségben megnyilvánuló elburjánzásaként hajtja végre. Arra keres választ, miként fejezték ki a kora újkori műveltség teológiában és szónoklattanban, valamint dialektikában jártas képviselői az ember örökkévalóságról alkotott hitét, illetve elképzelését, miként befolyásolták az időtlenre irányuló munkájukat, mentális erőfeszítéseiket az időről és időben szerzett ismereteik, mennyiben gyarapítható a meglévő tudás a metafora episztemologikus és ismeretközlő funkciójának kiaknázásával. Azt kérdezi, a nyelv mennyiben lehetett segítségükre a kifejezés keresésében, illetve mennyiben akadályozta azt. Azt firtatja, mennyire megbonthatatlan gondolkodás és nyelv összefüggése, áthidalható-e szükség esetén a nyelvhasználat hiányossága valamely más eszköznek az írás folyamatába történő bevonásával. Az értekezés feltételezi, hogy az írás ebben az esetben mindössze azáltal válhat méltóvá tulajdon tartalmához, ha megszabadulva szokványos kereteitől eltérő utakat nyit meg az olvasás számára, például művészi fokra emelkedik, vagy még azáltal sem. A szövegek ereje használatukban teljesebben ki, annak az antropológiai haszonnak a lehetőségében ragadható meg, amit befogadásuk, feldolgozásuk – a szerző és a befogadó mentális, lelki, valamint akarati befolyása, szándéka, munkája nyomán – hordozni képes. A dolgozat függelékében az elmélkedések között található versek, a vizsgált korpuszok fejezetcímei, a Mihálykó szövegében szereplő bibliai idézeteket a *Vizsolyi Bibliával* összevető táblázat, továbbá az örökkévalóság grafikus ábrázolásának példái kaptak helyet.

2. Az alkalmazott módszerek vázolása

A feladat retorikai elemzéssel bővített szövegolvasást feltételez, hermeneutikai, valamint műfaj történeti, műfajelméleti és nyelvfilozófiai megfontolásokat is lehetővé tesz, összehasonlító analízis végrehajtására ösztönöz. Egyetlen mű szisztematikus vizsgálata helyett egy-egy fejezetben azt emeljük ki, ami – nézetünk szerint – leginkább megkülönbözteti az adott szerző kötetét a többi, hasonló témájú műtől, vagy ami dominanciája miatt kiemelésre kínálkozik az adott korpuszban. Így Malomfalvay örökkévalóságában az affektusok és szóképek, Szentgyörgyiében a képek, Madarásznál a nyelvi állhatatosság és az ismétlés fegyelme, Mihálykónál az ellentétező hasonlatok retorikája kerül a figyelem középpontjába. Mint ahogyan az olvasmányok nem annyira tematikusak és egyszerűek, hogyszem az elemzés mikéntje önmagában a fenti elképzelés alapján meghatározható volna, úgy az egyes elmélekdedések vizsgálata nem egyszer más meditációk tanulmányozásából merít lendületet, ahhoz viszonyítva, azt kontextualizálva válik világosabbá. Ezáltal jön létre egy olyan elemző szöveg, amelynek reflektált témája végső soron az örökkévalóság retorikájának és metaforikájának kutatása abból kiindulva, hogy vajon alkalmasnak mondható-e egyáltalán a nyelv a lehetetlen, a végtelen vagy a mindenható megragadására. Az értekezés címében szereplő kérdésfeltevés létjogosultságát igazolják a vizsgálatra választott elmélekdedések, melyekben a beszédmód, a szövegszerkesztés, a szóképzés és a mindennapokból vett példák összevetése azért is kínál meglepetéseket, mivel az érintett időszak már olyan tudományos felfedezésekkel „terhelt”, amelyek megsokszorozzák, ám egyben megkérdőjelezik az ember lehetőségeit, sőt szerepét is a világban. Vallásos és tudományos gondolkodás nem feltétlenül támasztja alá egymást, hiszen a tudomány metodikai mintája jobbra a matematika a világ megmérhetőségének reményében, amit Kopernikusz asztronómiai reformja egészített ki.

A keresztény alapfeltevések, a hit maga nem kérdőjeleződött meg, sőt Isten létezése magyarázatot adhatott test és lélek dualizmusának elfogadására. Mint azt Wolfgang Philipp *Das Bild der Menschheit im 17. Jahrhundert des Barock* (In: *Studium Generale* 14 (1961) 721-742.) című írásában részletesen kifejti, nem magával a keresztény hittel szemben fogalmazódik meg kétely a 17. században, mindössze csak az tűnik jogtalanának, hogy jelenségeket kizárólag a hit álláspontjából világítsanak meg, hiszen a tudományos módszerek helyet követelnek maguknak. Hit és tudás viszonyának kérdése az emberi megismerés lehetőségei és határai szerint ebben az évszázadban is - a korábbiakhoz hasonlóan - újragondolhatók. A válaszok azonban, melyek a kérdésre születnek, a horizontok, melyek megnyílnak, az egész ezután következő fejlődés számára alapvető jelentőségűek.

Az értekezés nagyban támaszkodik a Debreceni Egyetemen készült retorikatörténeti kötetekre, valamint Klaniczay Tibor, Bartók István, Franz Eybl, és Jörg Villwock megállapításaira, továbbá Johann Mattheus Meyfart korabeli retorikájára.

3. Az értekezés eredményei

3.1 Történeti megközelítés

Az örökkévalóság feldolgozásának főbb állomásait az első fejezet tekinti át igen nagy léptekben a világ keresztény felében, majd tisztázza, hogy a metafora fogalmának bevonása nélkül vélhetőleg nem is helyénvaló a végtelenről szólni, hiszen az olyasvalami, aminek evilági létünkben legfeljebb az ellentétével találkozhatunk, ezért a szó mellé eredendően csak elvont jelentést társíthatunk. A kifejezésemélet kérdései, Isten szavának átadhatósága már a *Biblia* számára is kihívást jelentett. Pál apostolnál találkozunk először azzal a képességgel, ami a *Ó- és Újszövetség* eseményeinek egymásra vonatkoztatását úgy oldja meg, hogy nem csak logikai megfeleltetést végez, hanem az összefüggések bemutatására, értelmezésére alkalmas nyelvi formát is megalkotja. Ennek a nyelvnek az egyik megkülönböztetett eleme a *figura*, amit Pál apostol szövegei alapján Pál József Ádám nevéből származtat. Pál apostol *tüposznak* nevezte Ádámot, aki az eljövendő formája, a latin megfelelő szerint *figurájaként* jelenhet meg.

3.2 Műfajelméleti megközelítés

A szakasz egy másik alapkérdés megvilágításához is segítséget nyújt, amennyiben az elmélkedés műfajának összefüggéseit veszi újra szemügyre ezúttal például Athanasziosz és Epiktétosz nyomán nyomatékosítva annak írásos létmódját. Az írásban kiadott meditáció alkalmas arra, hogy elmélyült olvasása közben aktiválja azokat az ismereteket vagy érzéseket, amelyek újabb gondolatokra serkenthetnek. Egy önmagát egyre megújuló tartalommal újratereztető folyamat a meditáció eredménye, amint a gondolatokból megszülető írás elolvasása ismét gondolatot teremt. Ám az írásnak nem csak az olvasás, de az írás folyamatában is meghatározó ereje lehet, mert nagy önfegyellemmel jár együtt, tükröt tartva írója elé felelős magatartást feltételez. A felelősség kérdése műfaji szempontból is domináns. A kegyességi, egyházi prózában a szerző azzal az igénnyel és tehertétellel áll a hallgatósága, olvasótábora elé, hogy őket az igaz útra terelve a Mennyországba vezesse. A befogadás minőségének, tökéletességének egzisztenciális tétje van, a befogadó (örök) sorsa fordulhat meg rajta. A dolgozat rámutat, hogy a szépirodalmi munkák, illetve a poétika számára ajánlott szövegalkotási tényezők ebben az esetben nem szolgálhatják pusztán a szórakoztatást, a docere, delectare, flectere hármasság követelménye a vallásos literatúrában a lehető legszigorúbban értendő, minden egyetlen célnak, a hitigazságok képviselőjének, illetve az ezáltal kiváltott kedvező hatás reményének rendelődik alá. A diszciplínák egymásba csúsztatása, a műfajok keveredése egyaránt azt a belátást támasztja alá, hogy tudatlan az ember. Bármennyire igyekszik, önmagában egyik rendelkezésre álló eszközhalmazból válogatva sem hódíthatja meg az univerzális ismeretet. Túl keveset harapott a tudás almájából, ezért nem érheti fel ésszel Isten akaratát vagy birodalmát. Mindössze az adatott meg neki, hogy olyan komplex kifejező készletet konstruáljon, amivel saját igyekezetének – az örökkévalóság hatalmához mért – csekélységét szemléltetni képes.

3.3 Malomfalvay Gergely, Szentgyörgyi Gergely

Az értekezés további részeiben egy-egy szerző írását tárjuk fel valamely szempont alapján. Malomfalvay (*Belső-képpen indító tudomány*, Bécs, 1653) és Szentgyörgyi (*Elmélkedések az Örökkévalóságról*, Pozsony, 1643) az örökkévalóságnak szentelt elmélkedései kapcsán a beszélői szerepminták kora újkori alakulásáról szólnak külön figyelemmel fordulva test és lélek viszonyának ábrázolásához, ami az aeternitásról szóló művekben mindenkor fontos szerepet játszik. Test és lélek földi és túlvilági körülmények között, továbbá ezek egymásutániségében bonyolult viszonyrendszerben lehet egymással. A dolgozat első része

utal arra a problémára, amit a testnek okozott evilági gyönyörök, és a lélek a túlvilágon ezáltal elszenvedett kínjai, illetve a test földi csapásai, és az ezekért járó vagy ezekkel összefüggő másvilági lelki nyugalom elmélete fogalmaz meg, az anagogikus olvasat lehetőségét is magában hordozva. A fenyegető vigasztalás módosult formája kap majd hangsúlyt a második nagy egységben. A dolgozat nem utolsó sorban szót ejt az örökkévalóság emblematikus, ikonografikus hagyományáról felidézve a Malomfalvay, Szentgyörgyi és Abraham a' Santa Clara kötetét illusztráló metszetek látványát. Ennek vonatkozásában vetődik fel a kérdés: alkalmas-e a nyelv arra, hogy Istent kifejezze. A fejezet Villwock azon kijelentését próbálja meg alátámasztani, mely szerint éppen az univerzalizáló retorikai diszciplína által válhat képessé az ember arra, hogy számára nem hozzáférhető dimenziók jelenségeit kezelje, és arra is következtetni enged, mennyiben kelhet versenyre a művészi megformálás ebben a pragmatikai mezőben a retorikával. A rész bemutatja, hogy a szövegek az örökkévalóság leírásában nem jutnak tovább a részletek sokaságának megjelenítésénél, a teljesség maga nem környékezhető meg, nem fogható át a leírásban. Amikor mégis ennek szükségessége nyomasztja a beszélőt, úgy az valóban, a szó szorosabb értelmében is beszélővé lép elő, különböző grammatikai kombinációk révén adott esetben mintegy interaktív színpadot rögtönözve a kegyességi elmélkedés keretein belül. A feszültség megnyilvánulhat enigmatikus megoldásokban, amikor egyetlen mondatba, szókapcsoltba sűrítve érzékelteti az írás az örökkévalóság végtelensége miatti végtelen természetét vagy – ami inkább jellemző – az időbeni lét szánalmasságát az előzőhöz képest. A *sötétlő fény*, a *méz alatt méreg* vagy a *pompája keserves gyász* fordulatai nem csak az ellentétező retorika működésének szemléletes példái, de magukban hordozzák a vanitas gondolat kibontakozásának lehetőségét is. A szövegek olvasása közben meggyőződünk róla, hogy a vanitas motívum keserűvé fűszerezi a kompozíciót megváltoztatva a fogalmak hagyományos előjelét. Invokálhat elbeszélői figurát az elmélkedő részéről, hogy megszólításokkal férkőzzék az olvasó bizalmába, mint Szentgyörgyi alábbi soraiban: „Szabad legyen nékem itt, kegyes Olvasó, veled barátságosban beszélgetnem; és a' dolgot nyilván és világosan szemed eleibe terjesztene.” De példát szolgáltat a kimondhatatlan kimondásának kényszere az enargeia közvetlen, élményszerű módszerére és hatására is. E szerzői koncepció olyan imaginatív közeget teremt, melyben az elmélkedő nem pusztán olvassa és értelmezi, hanem valósággal átéli a történetben foglalt eseményeket, nem csupán megszólítottja, de részese is lesz a szituációnak. A szóbőség, a fokozások és halmozások, az oximoronok legelképezhetőbb füzérei, a rímes és képes próbálkozások, valamint – nem utolsó sorban az őszinte hangvételi imádságok, könyörgések remek gondolatébresztő szöveg-együtteseket hoznak létre, melyek a ma olvasójának is örömforrást, szórakozást és ugyanakkor elmélyülést kínálhatnak.

3.4 Madarász Márton

Madarász Márton *A' Jó vagy kegyes élet, és Bóldog Halál módgyá-ról* című 1643-ban kiadott elmélkedése kapcsán tematikailag a halál és az élet retorikáját tekintjük át alaposabban a bizonyosság és a lehetőség hangjaira összpontosítva. A *consolatio* vezérmotívummá vált a 16. századi kegyességi irodalomban. A protestáns szövegekben a vigasztalás tekintettel van arra a hittevékenységre, ami a bűnt tudatosítja az isteni megbocsátásban bízva. Az örökkévalóság felé vezető út feltalálását kereső írók barokk tematikájához barokk formanyelv társul az evangélikus szerzők körében is, a befogadó befolyásolásának minősége azonban konfesszionális eltérések feltárását teszi lehetővé.

Megállapíthatóak azonosságok például a metaforikában, a halál mint átmenet, út, ajtó, kapu mindegyik felekezetnél jelen van akár az élet meghosszabbításaként, akár az örökkévalóság statikus rendíthetlenségét hangsúlyozandó. Ám míg a halál a katolikus pragmatikában gyakran testet öltött alakban ijesztgeti az olvasót, esetleg végtelenített

láncolatként ad képzeletbeli ízelítőt a pokol borzalmaiból, addig az evangélikus elmélkedések lapjain, ha megszemélyesítve említetik is, inkább kiszámíthatatlan viselkedése okozhat – többnyire irányított – fejtörést a befogadónak. Az evangélikus szövegalkotási stratégia – bár nem zárja ki ezeket, mégis – óvakodik a szenvedélyes megnyilvánulásoktól, inkább határozott magatartást képvisel annak érdekében, hogy a halandó maga akarjon jobbá lenni.

A befogadásban az értelemre, a személyes felelősségvállalásra apellál. A különbözőség a szövegek össze-összetalálkozása ellenére abban áll, hogy az ösztönző retorika hangsúlya a testi sanyargatások helyett a lelki tragédiára esik, mivel a reformáció szembesíti a halandót tulajdon bűnösségével, ugyanakkor sajátos hozzáállást intencionál, elvárja tőle, hogy legyen úrrá a rajta elhatalmasodó büntudat keltette kétségbeesésen (ami a lélek bűnösségét előlegezi), vegye tudomásul, hogy a büntetéstől kizárólag a hit által mentesülhet, tehát nem kényszerből, megalkuvásból, hanem szabad akaratából. Az egyik technika alkalmazásakor a befogadó beleszöppen egy történetbe, ami oly részletesen, szemléletesen bontakozik ki előtte, hogy kénytelen átélni, a másik esetben azonban a lelki megrendülés útján lehetséges a beleélés a mintegy „átlelkésített” olvasmány feldolgozásakor. Szöveghelyek ábrázolják, hogy mindkét eljárás aktualizál és rekonstruál is a befogadásban egy helyzetet, szerepet vagy történetet, csak más-más közegben. Az egyik magába fordul, a másik a világban tekint szét ahhoz, hogy a hit igazságát hirdesse. A reformáció a beszélő szereptudatának alakulásában is fordulatot hoz. Madarász a hívőkhöz mint egyszerű hívő szól, mégis minősített a felelőssége, mert széleskörű tudás birtokosa (dignitas). Luther magatartásának mintájára ő sem teológusként áll a nép fiai elé, hanem mint egyszerű bűnös. Közlésmódja megváltozik a katolikus teológus beszélőhöz képest. Az emberfeletti erőket mozgósítani szándékozó retorikáról nem mond le teljesen, de az egyszerűbb elokúció a mindennapi ember nyelvéhez való közeledést mutat. Ha az elmélkedések Textushoz való viszonyát vizsgáljuk, akkor azt figyelhetjük meg, hogy a katolikus művek a barokkos formakultusz eredményeképp tartalmukban is merészebben rugaszkodnak el a *Biblia* szövegétől, mint a reformáció követői, a kálvinista meditáció pedig kizárólag a *Szentírásban* foglaltakra hagyatkozna.

3.5 Mihálykó János

Mihálykó János Eperjesen született evangélikus lelkész Jakob Zader német nyelvű *Sommer Spiegel, Des Ewigen Lebens, Welches nach den Zeitlichen angehen wird, so gewiss, als Sommer wird, wenn der Winter vergangen ist* című eredetijét átdolgozó, *Az örök életnek szép és gyönyörűséges nyári idejéről való könyveczke* című 1603-ban megjelent kötete a tél és a nyár ellentétpár koordináta rendszerében fogalmazódott meg, az örökkévalóságot tehát az idő múlásának alaphelyzetébe ágyazza, mintha egyikből következne a másik. Struktúrája a biblikus parabola jegyeinek felel meg, és ekként is funkcionál. A sztereotip bevezetés, a kommentárszöveg és a tanulság kifejtése a szöveg céljának megfelelő értelmezés garanciáját előlegezi. A feladat az analógia gördülékenysége, a comparatiós struktúra miatt ezúttal könnyebbnek látszik, bár lényegileg az idő éppoly megfoghatatlan és nyelvileg kifejezhetetlen, mint annak hiánya vagy végtelensége, márpedig az örökkévalóságot a végesség tölti meg többlettartalommal, ahogyan az életet a halál. Ebben a vonatkoztatási rendszerben tehát az idő – mint dimenzió – iránya, illetve a mért percek halmozódása a fogódzó, ami visszafordíthatatlanul sodor a születéstől a halál felé értéket adva az evilági és túlvilági létezésnek. Ismét szembesít a szöveg a kezdeti problémával, olyasmit kellene nyelvileg ábrázolni, aminek csak elnevezése van, ám a név mögötti tartalom nem megtapasztalható. A tél kifejezheti az élet rossz, tökéletlen voltát, a nyár ábrázolhatja a paradicsomi boldogság kellemességét, határtalanságának érzékeltetésére azonban nem alkalmas. A hideg és meleg évszak kettősében megfogalmazható a föld és a menny ellentéte, a menny lényege azonban nem ismertethető általa. Kicsúszott a talaj a nyelvhasználó lába

alól. Szükségesnek tűnik ezért, hogy a sorok betű szerinti jelentése mellett az értelmezés egyéb szintjei is érvényesüljenek. Frye szerint ez nem is feltétlenül jelent más olvasatot. Mint kifejti, a *Biblia* betű szerinti, tényleges jelentése maga egyben képzeletbeli és költői jelentés.

A négyes írásmagyarázat eszköztárából merítve teszünk kísérletet a megfogalmazás hiányosságainak megfajtására. Órigenész szavai nyomán (melyek szerint nincs literáris jelentés vagy legalábbis nem értékelhető) azt keressük, meddig juthat el az egyházi próza azon az úton, aminek tárgyából fakadó potenciális eredménye csupán a *Bibliára* vonatkoztatva állja meg a helyét, hogy ti. hatása isteni természetű. Ha a szöveg az emberi bölcsesség munkálkodása révén az Ige hatalmára jócskán támaszkodva (sok citátumot beépítve) jön létre, akkor már önmagában kellőképpen tökéletlen, mégis tárgyilagos, nem affektál, ringató nyugalommal beszél a rendről, amelyhez kételkedés és feltétel nélkül alkalmazkodik. Az anagogikus értelemben rejlik a jövőre vonatkozó, az isteni ígéretek beteljesedését jelölő üzenet, amely az összehasonlító szerkezeti vázon haladva egyértelmű nyelvi formát kap, azonban felveti a ciklikus és lineáris időszemlélet problematikáját. A vizsgált szövegcsoport az üdvösségre koncentrálnak, erre az olvasatra van leginkább tekintettel, de a szó szerinti (literáris) jelentés nyitja meg az utat a további (allegorikus, tropologikus, anagogikus) értelmezések felé. A szövegben ható quattuor sensus allegorikus és morális tartalmi hangsúlyosak, irányítják a befogadót az esetleges kételyt elkerülő vonalon, miközben a saját mindennapi életben bekövetkező csapásokra is magyarázatot adnak elvégezve az evilági bűntúlvilági örömben való kárpótlásának átszámítását. E kettő között foglalja el kitüntetett helyét a temető, illetve a temetés melyek kiemelt szimbólumai a kegyességi írásoknak. Foucault szerint az olyan terek, amelyek valamiféle átmenetet képviselnek a transzcendens felé, az úgynevezett heterotrópiák. Ebben a fejezetben Mihálykó szövege mentén a temetőre alkalmazzuk az elméletet.

A fejezethez kapcsolódó melléklet Mihálykó bibliai forráshasználatát veszi szemügyre. Ennek alapján megállapítható, hogy a szerző valószínűleg nem a *Vizsolyi Bibliára* támaszkodott, amikor a fordítását elkészítette. A szöveghelyek *Vizsolyi Bibliával* való összevetése arra enged következtetni, hogy helytállóak lehetnek Horváth Cyrill a Magyar Könyvszemle 1904-es számában publikált feltételezései, és Mihálykó valóban közreműködhetett a bártfai nyomdában 1607-ben készült – vélhetőleg befejezetlenül maradt – evangélikus bibliafordítás megfogalmazásában. A fordítás fellelhető töredékei Mózes, Józsuá és Jeremiás könyveiből közölnek részleteket. Mivel Mihálykó elmékedésében az említettekhez képest egyéb bibliai helyeket is idéz, így szövegének tüzetes filológiai tanulmányozása alapján a bártfai edíció soha nem látott részei válhatnak esetleg rekonstruálhatóvá.

3.6 Nyelvelméleti megközelítés

A mennyei örökkévalóság kifejezésének nyelvi kudarcát az intertextualitás korabeli működése teszi nyilvánvalóvá. Néhány szöveget vizsgálva a dolgozat felfedezi azokat az elemeket, melyek a konfesszionális lehetőségek függvényében többé-kevésbé behálózják a témával foglalkozó írásokat anélkül, hogy a mondanivalóban, vagy a megismerésben egymáshoz képest előremozdulást eredményeznének. A *genus mixtum*, a tipologizálás, a metaforák torzulása, a hiperbola, parabola, oximoron alkalmazása, a rendhagyó, vagy könnyen interiorizálható grammatikai szerkesztés, a tapasztalat performálása, a végletekig tartó fokozás szétfeszíti a nyelv sorolt elemeinek megszokott értelmét, és új, megdöbbentő tartalmat hivatott teremteni, amelyben Ricoeur szavaival a „meglepetés az okot messze felülmúló okozatban rejlik”.

4. Publikációk az értekezés témaköréből

Fordítás:

Eberhard Jüngel: Prédikáció a Mózes első könyve 16. részéről, Református Tiszántúl, 2004/3-4, 2-5.

Recenzió:

Az 1612-es kiadású Oppenheimeri Biblia hasonmás kiadásáról: négyszáz esztendőös szöveg éledt újra, ÖTVÖS László, *A három magyar Biblia népszerűsítése: tanulmányok, visszhangok, dokumentumok*, szerk. SZATHMÁRY Sándor, Debrecen, 2005 (A nemzetközi teológiai könyv, 69), 125-130.

Deutschland und Ungarn in ihren Bildungs- und Wissenschaftsbeziehungen während der Renaissance / Hrsg. von Wilhelm KÜHLMANN, Anton SCHINDLING, Stuttgart, 2004 (Contubernium, 62), 273 lap = Helikon: Irodalomtudományi Szemle, 2007/3, 433-435.

Tanulmány:

Topológia és Tropológia elhajlásai, avagy halál és élet retorikája Madarász Márton elmélkedésében, Egyháztörténeti Szemle, 2010/2, 3-33.

Elméltedések emblémákról: Az örökkévalóság ábrázata Malomfalvay Gergely írása kapcsán = 800 éves a Ferences Rend: Tanulmányok a Rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről, szerk. ÖZE Sándor, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány – PPKE BTK, Budapest-Piliscsaba, 2011. (megjelenés alatt)

Szűkre szabott örökkévalóság: A pokoli gyötrelmek ábrázolásának határai Malomfalvay és Szentgyörgyi elmélkedéseiben = 800 éves a Ferences Rend: Tanulmányok a Rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről, szerk. ÖZE Sándor, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány – PPKE BTK, Budapest-Piliscsaba, 2011. (megjelenés alatt)